

**POKOMUNIZMAS PO DVIDEŠIMT METŲ:
ŠIAURĖS EUROPOS VALSTYBIŲ,
PIETŲ EUROPOS VALSTYBIŲ IR
VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS VALSTYBIŲ
DEMOKRATIJOS RODIKLIŲ PALYGINIMAS**

SAULIUS SPURGA

Praėjus dvidešimt metų po komunizmo žlugimo Vidurio ir Rytų Europos (VRE) valstybės, tapusios ES narėmis, neretai vis dar priskiriamos pokomunistinių valstybių grupei. Straipsnyje analizuojama, ar, vertinant demokratijos kokybę, vis dar esama aiškios ribos tarp VRE valstybių – naujųjų ES narių, ir ES senbuvių. Analizė atlikta lyginant Šiaurės Europos valstybių, Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių demokratijos kokybės rodiklius. Tyrimas atskleidė, kad nėra ryškios ribos tarp VRE valstybių ir Pietų Europos valstybių grupių rodiklių. Tačiau Šiaurės Europos valstybių ir Pietų Europos valstybių grupių rodikliai, atitinkantys kokybiškesnės demokratijos kriterijus, gerokai skiriasi ir liudija apie kokybiškesnę demokratiją Šiaurės Europos valstybėse, nors Šiaurės Europos valstybės ir Pietų Europos valstybės priskiriamos vienai, senųjų ES narių, grupei. Taigi demokratijos kokybės skirtumai ES senbuvių grupės viduje yra didesni, nei VRE valstybių ir Pietų Europos valstybių skirtumai. Tai reiškia, kad demokratijos kriterijai, taikomi brandžios demokratijos Vakarų valstybėms, turi būti be išlygų pritaikyti ir VRE valstybėms, kurioms tenka atsakomybė už priimamus sprendimus įtvirtinant demokratiją.

Saulius Spurga – socialinių mokslų daktaras, Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Politikos mokslų katedros docentas (el. paštas: saspur@mruni.eu).

© Saulius Spurga, 2011

Straipsnis įteiktas redakcijai 2011 m. rugsėjo 27 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2011 m. lapkričio 17 d.

Ivadas

Įprasta teigti, kad Vidurio ir Rytų Europos (VRE) valstybės, įtvirtindamos demokratiją, patiria sunkumų, ir kad VRE valstybių demokratijos kokybė yra prastesnė, lyginant su brandžios demokratijos valstybėmis. VRE valstybės, net ir tapusios ES narėmis, neretai vadinamos pokomunistinėmis valstybėmis.

Pokomunizmas yra apibrėžiamas kaip pereinamasis valstybės demokratijos būvis, kai pokomunistinė valstybė pagal demokratijos kriterijus ryškiai skiriasi nuo brandžios demokratijos valstybių. Tačiau ar praėjus daugiau kaip dvidešimt metų po komunizmo žlugimo komunistinė praeitis iš tikrųjų vis dar yra svarbiausias veiksnys, lemiantis VRE valstybių – ES narių demokratijos padėtį? Ar galime teigti, kad VRE valstybės demokratijos požiūriu vis dar yra pereinamojo būvio? Kita vertus, dvidešimt metų yra gana ilgas laiko tarpas, ir tiek laiko užsitęsusi pereinamąjį būvį greičiau reikėtų laikyti ženklu, kad VRE valstybėse susiformavo savita demokratijos sistema, kuri kokybės požiūriu iš esmės skiriasi nuo brandžios demokratijos Vakarų valstybių. Iš to kiltų išvada, kad tarp VRE valstybių ir brandžios demokratijos Vakarų valstybių esama didelių civilizacinių, kultūrinių skirtumų, ir analizuojant VRE valstybes negalima visa apimtimi pritaikyti žinomų Vakarų politinės ir ekonominės raidos modelių.

Daugelio tyrimų išeities tašku dažnai tampa komunistinė VRE valstybių praeitis, kurios Vakarų valstybės, tai yra kitos ES narės, laikomos viena valstybių grupe, nepatyrė. Taip formuluojant tyrimo užduotį atrandama demokratijos kokybės skirtumų tarp naujųjų ES narių – pokomunistinių valstybių grupės ir ES senbuvių grupės. Tačiau tokiu būdu išleidžiama iš akių, kad ES senbuvių grupė yra nevienalytė, kad jai, be kitų, priklauso skirtingos valstybės – Šiaurės Europos valstybės, turinčios galias demokratijos tradicijas, ir Pietų Europos valstybės (Graikija, Ispanija, Portugalija), kurios palyginti nesenoje praeityje turi autoritarinio valdymo patirties ir kurių ekonomikos bei demokratijos problemas išryškino prasidėjusi pasauli-

nė finansų krizė. Lyginant valstybių grupes, kartu su demokratijos rodikliais dažnai naudojami finansiniai, ekonominiai, socialiniai rodikliai, kurie užgožia demokratijos vertinimus. Nemenka dalis šių skirtumų yra nulemti aukštesnio pragyvenimo lygio Vakarų Europos valstybėse. Tyrime, kuris pristatomas šiame straipsnyje, naudoti tik demokratijos kokybės rodikliai.

Straipsnyje pristatomas tyrimas yra atliktas atsižvelgus į tai, kad ES senbuvių grupė nėra vienalytė. Pateikiama su demokratijos kokybe siejamų ir demokratijos tyrimuose dažnai naudojamų rodiklių analizė, palyginant Šiaurės Europos valstybes, Pietų Europos valstybes ir VRE valstybes. Tyrimo tikslas yra išanalizuoti, ar demokratijos kokybės rodikliai, kartu ir demokratijos padėtis VRE valstybių ir Pietų Europos valstybių grupėse gali būti sulyginami, ar, priešingai – tarp valstybių grupių esama esminių skirtumų, kurie suteiktų pagrindo teigti, kad VRE valstybių demokratijos kokybė yra iš esmės prastesnė, lyginant su bet kuria brandžios Vakarų demokratijos valstybių grupe. Tai liudytų, kad VRE valstybės vis dar išgyvena pokomunizmo būvį (arba yra kitos civilizacinės, kultūrinės prigimties valstybės).

1. Vidurio ir Rytų Europos valstybės – vis dar pokomunistinės?

Ilgą laiką buvo įsitvirtinusi nuomonė, kad valstybių, išsivadavusių iš komunizmo, ir Vakarų valstybių demokratijos kokybės (taip pat ir socialinių, ekonominių sričių) skirtumai išliks ilgai.

George'as Schopflinas 1994 m. kalbėjo, kad esama daugybės požymių, leidžiančių teigti, jog pokomunizmas yra ne tik pereinamasis būvis – jis gali būti svarbiausias regiono politikos bruožas apžvelgiamoje ateityje ir užtruks ilgai¹. Marius Povilas Šaulauskas 1997 m. reiškė abejonę, ar pokomunizmą galima laikyti pereinamąja būseną:

¹ Schopflin G., „Postcommunism: The Problems of Democratic Construction“, *Dedalus* 123 (3), 1994, p. 128–130.

pasak jo, tai atskiras socialinis fenomenas, išlikiantis ilgai². Sutikdamas su M. P. Šaulausku, Olivieris Danjoux, kalbėdamas apie pokomunizmą, atsisakė jį apibūdinti kaip „pereinamąją būseną“³.

VRE valstybes yra prasminga sugretinti su Pietų Europos valstybėmis Graikija, Ispanija ir Portugalija, nes jos turi panašios istorinės patirties kaip ir VRE valstybės: iki praėjusio amžiaus aštunto dešimtmečio vidurio jas valdė autoritariniai režimai. Komunistinių ir Pietų Europos valstybių autoritarinių režimų panašumų bei skirtumų analizė būtų atskira tema, tačiau ir vienas, ir kitas režimas negali būti laikomas demokratiniu. Vis dėlto dešimto dešimtmečio viduryje, kai buvo praėję dvidešimt metų po demokratių pertvarkymų pradžios Pietų Europos valstybėse, nekilo abejonų, kad jose yra įsitvirtinusi demokratija, ir nebuvo kalbama apie kokį nors „pereinamąjį būvį“⁴. O praėjus daugiau kaip dvidešimt metų po komunizmo žlugimo neretai vis dar tvirtinama, kad VRE valstybės dar nėra pakankamai reformavusios savo visuomenių, kad jų demokratijos yra su trūkumais, kad jos vis dar gyvena pereinamąjį laikotarpį. Tai, pavyzdžiui, rodo faktas, kad nemažai autoritetingų organizacijų, fondų ir agentūrų, nuolat atliekančių valstybių, kuriose vyksta demokratijos pokyčiai, tyrimus, vis dar stebi ir VRE valstybes. Galima paminėti *Freedom House* (tyrimas *Nations in Transit*), *USAID* (tyrimas *The NGO Sustainability Index*), *Bertelsmann Foundation* (tyrimas *Bertelsmann Transformation Index*). Be to, VRE valstybių raida aptariama tokiuose žurnaluose kaip *Communist and Post-Communist Studies*, *Problems of Post-Communism*, *Journal of Communist Studies & Transition Politics*⁵.

² Saulauskas M. P., *Revolution 1989: Farewell to Modernity? An Outline of Lithuanian Experience*. 1997, <<http://www.infovi.vu.lt/mps/REV1989.htm>>, 2007 12 12.

³ Danjoux O., *L'état, C'est pas moi. Reframing Citizenship(s) in the Baltic Republics*, Lund: Department of Political Science, Lund University, 2002, p. 44.

⁴ Žr., pavyzdžiui, Linz J. J., Stepan A., *Problems of Democratic Transition and Consolidation – Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1996.

⁵ Šiuo metu sunku būtų rasti tvirtų argumentų, kodėl 29 visiškai skirtingos kelių žemynų valstybės priskiriamos vienai, pokomunistinių valstybių grupei. Jai priklauso

Pagrįstai kyla klausimas, ar, praėjus apie dvidešimt metų nuo demokratinių pertvarkymų pradžios, VRE valstybių komunistinis palikimas vis dar yra svarbiausias valstybių demokratijos raidos veiksnys. Čia būdingas dešimt metų Lietuvoje gyvenusio švedų mokslininko Charleso Woolfsono pavyzdys. Vienu atveju rašydamas straipsnį Ch. Wolfsonas neabejoja, kad analizuoja pokomunistinę realybę⁶, tačiau kitu atveju dėl nesėkmių ragina kaltinti ne sovietmečio palikimą, o vykdant reformas priimtus konkrečius valdžios sprendimus, visų pirma pasirinktą ir vykdytą neoliberalią politiką⁷.

VRE valstybių ir ES senbuvių ekonominiai ir socialiniai skirtumai ilgą laiką buvo akivaizdūs: BVP vienam gyventojui rodikliai skyrėsi tris ir daugiau kartų. Tačiau praėjusio amžiaus devinto dešimtmečio viduryje turtingiausias VRE valstybės Slovėnijos BVP vienam gyventojui viršijo mažiausiai pasiturinčios ES senbuvės, Portugalijos, BVP. Šiuo metu, perskaičiavus pagal perkamosios galios standartą, Čekija ir Slovėnija viršija Portugalijos ir Maltos⁸ rodiklius, nors kartu paėmus abiejų valstybių grupių pragyvenimo lygio skirtumai išlieka ryškūs.

Pastaruoju metu atsiranda mėginimų patikrinti, ar išties VRE valstybių ir vadinamosios brandžios demokratijos Europos valstybių politines sistemas skiria praraja. Grzegorz Ekiertas ir Roberto Foa teigia, kad VRE valstybės pasižymi gyvybinga pilietine visuomene, iš esmės nesiskiriančia nuo Vakarų valstybių pilietinės visuomenės⁹. Andrzejus Antoszewskis, išanalizavęs visų 27 ES narių partines sistemas, padarė išvadą, kad atskirų VRE valstybių ir ES senbuvių par-

tokios autokratinės valstybės kaip Turkmėnija, Uzbekija, kurių režimai yra vieni iš nuožmiausių pasaulyje, ir demokratinės valstybės – ES narės.

⁶ Woolfson Ch., „‘Hard Times’ in Lithuania: Crisis and ‘Discourses of Discontent’ in Post-communist Society“, *Ethnography* 11 (4), 2010, p. 487–514.

⁷ Samoškaitė E., *Švedų profesorius: galbūt laikas nustoti dėl esamų problemų kaltinti sovietmetį*. 2010, <www.DELFI.lt>, 2011 01 15.

⁸ Malta į ES įstojo 2004 m. kartu su VRE valstybių grupe.

⁹ Ekiert G., Foa R., „Civil Society Weakness in Post-Communist Europe: A Preliminary Assessment“, *Carlo Alberto Notebooks* 198, 2011.

tinių sistemų ypatybės iš dalies sutampa, o svarbiausia raidos tendencija yra šių dviejų valstybių grupių partinių sistemų supanašėjimas¹⁰. Su šia išvada sutinka ir Michalas Kubátas¹¹. Dėl tokiu būdu besikeičiančios padėties yra prasminga kelti klausimą, ar išties demokratijos kokybė VRE valstybėse ir ES senbuovėse yra skirtinga tiek, kad būtina kalbėti apie užsitęsusį pereinamąjį pokomunizmo būvį arba, tiksliau, apie gilius kultūrinius ir civilizacinius abiejų valstybių grupių skirtumus.

2. Demokratija, jos kokybė ir matavimo ypatumai

Demokratiją paprasčiausiu būdu galime apibrėžti žvelgdami į graikiškos kilmės žodžio reikšmę. Žodis „demokratija“ sudarytas iš dviejų graikiškų žodžių šaknų: *demos* – liaudis, ir *kratos* – valdžia. Taigi demokratija yra „liaudies valdžia“ ir skiriasi, pavyzdžiui, nuo monarchijos ar oligarchijos. Nors nevertodamas pačios sąvokos „demokratija“, labai aiškiai demokratinės valdžios esmę apibūdino JAV prezidentas Abrahamas Lincolnas savo garsiajame Getisburgo kreipimesi 1863 m.: vyriausybė yra žmonių, iš tų žmonių išrinkta, dirbanti žmonėms (angl. *government of the people, by the people, for the people*). Pasak Davido Beethamo, demokratija yra sprendimų dėl visuotinai įpareigojančių taisyklių ir politikų priėmimo būdas, kurį kontroliuoja liaudis¹².

Robertas Dahlis prieš keturiasdešimt metų pateikė demokratijos kriterijus, kurie tapo atspirties tašku daugeliui demokratijos tyrinėtojų. Vienu iš svarbiausių demokratijos bruožų R. Dahlis laiko tai, kad demokratija atspindi visų piliečių lūkesčius ir poreikius. Jis nurodo,

¹⁰ Antoszewski A., *Partie i systemy partyjne panstw Unii Europejskiej na przełomie wieków*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Torun, 2008.

¹¹ Kubát M., „The Party System in Central Europe after 20 Years (Standard or Exceptional?)“, *Politics in Central Europe* 6 (1), 2010, p. 124–132.

¹² Beetham D., „Liberal Democracy and the Limits of Democratization“, *Political Studies* special issue 40, 1992, p. 40.

kad demokratijose valstybės institucijos piliečiams turi užtikrinti garantijas:

1. Laisvę sudaryti organizacijas ir tapti nariu.
2. Saviraiškos laisvę.
3. Laisvę balsuoti.
4. Teisę užimti valstybėje postą.
5. Politinių lyderių teisę varžytis dėl paramos ir balsų.
6. Alternatyvių informacijos šaltinių.
7. Laisvų ir sąžiningų rinkimų.
8. Vyriausybės politiką formuojančios institucijos turi priklausyti nuo balsavimo rezultatų arba kitų poreikių išraiškos būdų¹³.

Į R. Dahlio pateiktus demokratijos kriterijus dažnai atsižvelgiama ir diskusijose dėl demokratijos kokybės kriterijų.

Padėtis, kai demokratija valstybėje tampa tvari, vadinama demokratijos konsolidacija. Bene plačiausiai naudojamą demokratijos konsolidacijos apibrėžimą pateikė Juanas J. Linzas ir Alfredas Stepanas, nurodydami, kad esant konsoliduotai demokratijai „vienintelės įmanomos žaidimo taisyklės mieste“ turi būti demokratijos taisyklės. Įvertinami trys aspektai: elgesio, požiūrio ir struktūros¹⁴.

Iš esmės nėra abejonių, kad visose valstybėse – ES narėse demokratija yra konsoliduota. Kita vertus, konsoliduotos demokratijos valstybėse demokratijos kokybė gali būti skirtinga. Nors ir pripažinus, kad demokratija VRE valstybėse yra konsoliduota, šios valstybės dažnai vis dar priskiriamos pokomunistinių valstybių grupei.

Demokratijos kokybę įvairūs mokslininkai apibrėžia gana skirtingai. Vienas populiariausių yra Arendo Lijpharto pasiūlytas demokratijos kokybės apibrėžimas, kuriame teigiama, kad „kokybės“ sąvoka

¹³ Dahl R. A., *Polyarchy, Participation and Opposition*, New Haven and London: Yale University Press, 1971.

¹⁴ Linz J. J., Stepan A., „Toward Consolidated Democracies“, *Journal of Democracy* 7 (2), 1996 a, p. 14–33; Linz J. J., Stepan A., *Problems of Democratic Transition and Consolidation – Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1996 b.

atspindi tai, kiek politinė sistema atitinka tokias demokratijos normas kaip atstovaujumas, atskaitomybė, lygybė ir dalyvavimas¹⁵. Tatu Vanhanenas laikosi siauresnio požiūrio, demokratiją siedamas visų pirma su rinkimų procedūromis, ir savo plėtojamoje demokratijos analizėje, kuri apima beveik visas pasaulio valstybes, naudoja du kriterijus – konkurencijos ir dalyvavimo rinkimuose¹⁶. Davidas Altmanas ir Aníbalas Pérez-Liñánas, vertindami demokratijos kokybę, rėmėsi R. Dahlio demokratijos kriterijais ir išskyrė tris demokratijos kokybės aspektus: pilietines teises, dalyvavimą ir politinę konkurenciją. Kartu jie pažymėjo, kad įvairių demokratijos kokybės kriterijų, kuriuos galima panaudoti analizei, skaičius faktiškai yra neribotas¹⁷.

Larry Diamondas ir Leonardo Morlino siūlo aštuonis demokratijos kokybės kriterijus:

1. teisinė valstybė – visų piliečių lygybė prieš įstatymą;
2. dalyvavimas – visi suaugę piliečiai turi turėti politinio dalyvavimo teises, įskaitant teisę balsuoti;
3. politinė konkurencija – ne tik periodiniai, laisvi ir teisingi rinkimai, bet ir deramas politinių jėgų konkurencijos lygis;
4. vertikali atskaitomybė – išrinktų politinių lyderių pareiga atsakyti už priimtus sprendimus rinkėjams ar konstitucinėms institucijoms;
5. horizontali atskaitomybė – viena valdžios šaka yra atskaitinga;
6. laisvė – apima politines, pilietines ir socialines (arba socialines ekonomines) teises;

¹⁵ Lijphart A., „Constitutional Choices for New Democracies“, *Journal of Democracy* 2 (1), 1991, p. 75.

¹⁶ Vanhanen T., „A New Dataset Compared with Alternative Measurement of Democracy“, Lauth H. J., Pickel G., Welzel C. (eds.), *Demokratiemessung. Konzepte und Befunde im internationalen Vergleich*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000, p. 188, 191.

¹⁷ Altman D., Aníbal P. L., „Assessing the Quality of Democracy: Freedom, Competitiveness and Participation in Eighteen Latin American Countries“, *Democratization* 9 (2), 2002, p. 95.

7. lygybė – kokybiškoje demokratijoje kiekvienas pilietis ir kiekviena piliečių grupė turi tas pačias teises ir tą pačią teisinę apsaugą;
8. jautrumas – piliečių valia turi virsti politiniais sprendimais¹⁸.

Tyrimų centro *Economist Intelligence Unit* demokratijos indeksas sudaromas įvertinus penkias rodiklių kategorijas: rinkimų procesą ir pliuralizmą, pilietines laisves, vyriausybės funkcionavimą, politinį dalyvavimą, politinę kultūrą (iš viso 60 indikatorių). Institutas *International IDEA* atlieka demokratijos kokybės analizę, atsižvelgdamas į septynis kriterijus: dalyvavimą, įgaliojimus, atstovavimą, atskaitomybę, skaidrumą, jautrumą, solidarumą (iš viso yra 75 indikatoriai)¹⁹. JAV agentūros *Freedom House* demokratijos raidos tyrimas *Nations in Transit* vertina aštuonis kriterijus: rinkimų procesą, pilietinę visuomenę, nepriklausomą žiniasklaidą, nacionalinio lygmens demokratinį valdymą, vietinio lygmens demokratinį valdymą, teisinių institucijų sąrangą ir nepriklausomybę, korupciją (iš viso 60 indikatorių, dalis jų susideda iš 4–6 klausimų)²⁰. Vienoje iš paskutinių publikacijų demokratijos ypatybių matavimo tema Michaelis Coppedge'as ir Johnas Gerringas pasiūlė 33 galimų indikatorių sąrašą²¹.

Taigi yra pasiūlyta įvairių, neretai prieštaraujančių viena kitai, demokratijos kokybės matavimo sistemų. M. Coppedge'as ir J. Gerringas nurodo, kad diskusija dėl demokratijos kokybės rodiklių virte verda²². Demokratijos kokybei gali būti svarbūs daugybė veiksnių, todėl aiškaus ir iki galo pagrįsto atsakymo, kaip derėtų matuoti demokratijos kokybę, pateikti šiuo metu, tebevykstant diskusijai, nėra

¹⁸ Diamond L., Morlino L., „The Quality of Democracy. An Overview“, *Journal of Democracy* 4, 2004, p. 20–31.

¹⁹ Beetham D. et al., *Assessing the Quality of Democracy: A Practical Guide*, International IDEA, 2008, p. 20–24.

²⁰ Freedom House, *Nations in Transit: Methodology*, 2011, <<http://www.freedomhouse.org/>>, 2011 10 01.

²¹ Coppedge M., Gerring J., „Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach“, *Perspectives on Politics* 9 (2), 2011, p. 247–267.

²² Ten pat, p. 248.

galimybės. Tai iš dalies patvirtina ir Stanfordo universitete gimusios iniciatyvos pagrįsti ir išgryninti demokratijos kokybės koncepciją pavyzdys. 2003 m. buvo surengta konferencija, skirta demokratijos kokybės koncepcijai aptarti, o 2005 m. išleista L. Diamondo ir L. Morlino redaguota monografija, kurioje šie mokslininkai pagrindžia aštuonių demokratijos kokybės kriterijų sistemą. Vis dėlto net ir šioje knygoje kiti autoriai, analizuojantys konkrečių valstybių demokratijos kokybę, gerokai nukrypsta nuo L. Diamondo ir L. Morlino pasiūlytos sistemos²³. O juk galima kelti klausimus ne tik dėl pačių demokratijos kokybės kriterijų, bet ir dėl jų svorio atliekant matavimus²⁴.

3. Šiaurės Europos valstybių, Pietų Europos valstybių ir Vidurio ir Rytų Europos valstybių demokratijos kokybės rodiklių palyginimo pagrindimas

Straipsnyje pateikiamas tyrimas atliekamas siekiant išanalizuoti, ar demokratijos kokybės rodikliai, kartu ir demokratijos padėtis Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių grupėse gali būti sulyginama, ar, priešingai – tarp valstybių grupių yra esminių skirtumų. Palyginimas atliekamas atsižvelgiant į tai, kad ES senbuvių grupė nėra vienalytė. Šiame tyrime naudojami dviejų ES senbuvių grupių, Šiaurės Europos valstybių ir Pietų Europos valstybių, duomenys. Atliekamas Šiaurės Europos valstybių ir Pietų Europos valstybių su demokratijos kokybe siejamų rodiklių palyginimas, kuriuo siekiama išanalizuoti, koks yra šių rodiklių reikšmių skirtumas ES senbuvių grupės viduje.

Jei analizės metu, lyginant VRE ir Pietų Europos valstybes, rodiklių reikšmės, atitinkančios kokybiškos demokratijos požymius, labai ryškiai nesiskirs, bus galima daryti prielaidą, kad VRE vals-

²³ Tremblay A., „Assessing the Quality of Democracy“, *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique* 40 (4), 2007, p. 1050.

²⁴ Coppedge, Gerring, p. 256.

tybių demokratijos kokybė yra sulyginama su demokratijos būkle atitinkamoje valstybių grupėje – Pietų Europos valstybėse. Kadangi Pietų Europos valstybės, vertinant demokratijos padėtį, dažniausiai neišskiriamos į atskirą valstybių grupę ir nenurodomi jų esminiai skirtumai, lyginant su kitomis brandžiomis demokratijomis, analizės rezultatai, jeigu jie neatskleistų ryškesnių skirtumų tarp VRE ir Pietų Europos valstybių, taptų pagrindu svarstyti, ar vis dar yra pagrįsta VRE valstybes priskirti pokomunistinėms valstybėms ir ar yra prasminga kalbėti apie tai, kad VRE valstybės vis dar yra pereinamojo būvio.

Šiaurės valstybėmis paprastai vadinamos penkios valstybės, kurios 1952 m. įkūrė Šiaurės tarybą – tai yra Danija, Islandija, Norvegija, Suomija, Švedija. Savo tyrimui ir palyginimui imsime tris iš šių valstybių, Daniją, Suomiją ir Švediją, kurios yra ES narės. Šiaurės Europos valstybės turi senas demokratijos tradicijas. Jos jau nuo XX a. pradžios ėjo demokratijos keliu. Visuotinė rinkimų teisė vyrams ir moterims Suomijoje suteikta 1906 m., Danijoje 1915 m., Švedijoje vyrams 1909 m., o moterims 1921 m., ir nuo to laiko rinkimai vyko reguliariai. Tik Danijoje demokratinė tradicija buvo nutrūkusi 1939–1945 m., kai šalį buvo okupavusi nacistinė Vokietija. Tyrime analizuojama, ar yra pagrindo teigti, kad skiriasi Šiaurės Europos valstybių ir Pietų Europos valstybių demokratijos kokybė, nors visos šios valstybės priklauso senųjų ES narių grupei.

Graikija, Ispanija ir Portugalija paprastai priskiriamos brandžios demokratijos valstybių grupei²⁵. Šios Pietų valstybės turi savų ypatumų – jos tik praėjusio amžiaus aštunto dešimtmečio viduryje išsivadavo iš autoritarinių režimų, jų socialinė ir ekonominė raida atsilieka nuo daugelio kitų senųjų ES narių. 2008 m. kilusi pasaulinė finansų krizė atskleidė rimtus šių valstybių finansų sistemų trūkumus. Pietų Europos valstybės palyginimui su VRE valstybėmis pasirinktos todėl, kad abi šios valstybių grupės turi bendrų bruožų: palyginti nese-

²⁵ Žr., pavyzdžiui, Lane J. E., Ersson S. O., *Politics and Society in Western Europe*, London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 1999.

niai pasirinko demokratinės raidos kryptį. Be to, tyrėjai yra pastebėję VRE valstybių ir Pietų Europos valstybių ekonominės ir socialinės santvarkos giminingumą²⁶. Abiejų valstybių grupių narės priklauso ES. Kita vertus, VRE ir Pietų Europos valstybės mokslinėje literatūroje, tyrimuose bei apžvalgose, kuriose analizuojama demokratijos padėtis, dažnai yra traktuojamos skirtingai. Mokslinėje literatūroje diskutuojama, ar VRE valstybės vis dar yra pereinamojo pokomunizmo būvio, ar šiose valstybėse sukurta demokratija apžvelgiamoje ateityje išvis gali prilygti senųjų demokratijų santvarkos kokybei. O dėl to, kad Pietų Europos valstybės yra demokratinės ir kad šių valstybių demokratija, nepaisant kai kurių trūkumų, iš esmės atitinka senųjų brandžios demokratijos šalių santvarką, beveik nėra rimtesnių abejonių.

Palyginimui pasirinktos tik aštuonios VRE valstybės, į ES įstojušios 2004 m., t. y. Čekija, Estija, Latvija, Lenkija, Lietuva, Slovakija, Slovėnija ir Vengrija. Į palyginimą neįtrauktos VRE valstybės, kurios į ES įstojo 2007 m., Bulgarija ir Rumunija. Šių valstybių duomenys nenaudojami palyginimui atsižvelgiant į tai, kad Bulgarija ir Rumunija vėliau įstojo į ES, ir jų integracija į ES yra pažengusi mažiau, lyginant su kitomis VRE valstybėmis. 2011 m. Bulgarija ir Rumunija vis dar nebuvo Šengeno zonos narės, o tai rodo tam tikrą šių valstybių integracijos į ES ribotumą.

Palyginimas atliekamas pasitelkiant penkis indikatorius rinkinius, kurie mokslinėje literatūroje dažnai naudojami analizuojant demokratijos kokybę valstybėse arba jų grupėse.

3.1. Economist Intelligence Unit *demokratijos indeksas*

Tyrimų centro *Economist Intelligence Unit* demokratijos indeksas sudaromas atliekant plačią daugelio demokratijos aspektų analizę²⁷.

²⁶ Žr., pavyzdžiui, Linz Stepan, p. 3–86; Magone J. M., *The Politics of Southern Europe: Integration into the European Union*, Westport: Praeger Publishers, 2003, p. 8, 9.

²⁷ Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2010: Democracy in Retreat. A report from the Economist Intelligence Unit*, 2010.

Ji remiasi ekspertų nuomone ir, kur įmanoma, visuomenės nuomonės apklausomis. Iš viso įvertinama 60 indikatorių, suskirstytų į 5 kategorijas: rinkimų procesas ir pliuralizmas, pilietinės laisvės, vyriausybės funkcionavimas, politinis dalyvavimas, politinė kultūra. Kiekvienoje kategorijoje vertinimas svyruoja nuo 0 iki 10 (aukštesnis vertinimas reiškia geresnę padėtį). Bendrą vertinimą sudaro penkių išvardytų kategorijų vidurkis. Sudarant indeksą 8–10 balus surinkusios valstybės gauna „pilnų demokratijų“ statusą, 6–7,9 balo įvertintos valstybės vadinamos „demokratijomis su trūkumais“, 4–5,9 balo – „hibridiniais režimais“, o mažiau kaip 4 balus – autoritariniais režimais.

Michaelis Coppedge'as ir Johnas Gerringas nurodo, kad šis indeksas yra pats jautriausias iš visų šiuo metu naudojamų demokratijos matavimų ir paremtas nuoseklia metodologija²⁸. Jis naudojamas tyrimams lyginant įvairių valstybių demokratiją²⁹.

Tyrimė pateikiami 2006, 2008 ir 2010 m. tyrimų centro *Economist Intelligence Unit* analizės duomenys, nes tik šiais metais tyrimų centras atliko tokio pobūdžio analizę.

3.2. Gyventojų dalyvavimas nacionaliniuose ir Europos Parlamento rinkimuose

Į politinį piliečių dalyvavimą būtina atsižvelgti kaip į svarbų kriterijų vertinant demokratiją, nes ir pati demokratijos sąvoka reiškia ne ką kita, kaip „liaudies valdžia“. Didesnis rinkėjų aktyvumas yra demokratijos veiksmingumo požymis, be to, jis liudija sistemos teisėtumą³⁰. Esama glaudaus tiesioginio ryšio tarp rinkėjų dalyvavimo

²⁸ Coppedge, Gerring, p. 247–263.

²⁹ Žr., pavyzdžiui, Brusis M., „Evidence of Convergence? The Western Balkan Countries in Democracy and Governance assessments“, *Southeast European and Black Sea Studies* 8 (4), 2008, p. 379–397; Slomczyński K. M., Wesolowski W., „Policy Preferences among National Elites Regarding Allocation of Tax-Revenues: Are pro-EU Attitudes More Pronounced in Older Democracies?“, *Perspectives on European Politics and Society* 11 (4), 2010, p. 376–389.

³⁰ Franklin M. N., *Voter turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Establis-*

rinkimuose ir kitų demokratijos rodiklių. Pastebėta, kad, nepaisant kai kurių išimčių, konsoliduotose demokratijose rinkėjų aktyvumas didesnis, nei mažiau brandžiose demokratijose³¹. Gyventojų dalyvavimo rinkimuose rodiklis yra dažnai naudojamas vertinant demokratijos kokybę³². Čia pateikiami paskutinių nacionalinių rinkimų (nuo 2004 m. valstybėse įvyko po vienerius arba dvejus rinkimus) ir 2009 m. rinkimų į Europos Parlamentą duomenys.

3.3. *Gyventojų pasitenkinimas tuo, kaip demokratija veikia jų valstybėje*

„Eurobarometro“ reguliariai atliekamos visuomenės apklausos, kuriose tiriamas gyventojų pasitenkinimas tuo, kaip demokratija veikia jų valstybėje, yra dažnai naudojamos moksliniuose tyrimuose, analizuojant demokratijos kokybę ir lyginant valstybes³³. Domėtis gyventojų pasitenkinimo tuo, kaip demokratija veikia jų valstybėje, rodikliais paskatino Arendo Lijpharto darbai, kuriuose buvo išryškinta šių rodiklių reikšmė demokratijos analizėje³⁴. L. Diamondas ir L. Morlino gyventojų pasitenkinimą tuo, kaip jų valstybėje veikia demokratija, laiko vienu iš svarbiausių demokratijos kokybės požymių ir jį sieja su demokratijos kokybės kriterijumi – jautrumu³⁵. Jonasas Linde ir Joakimas Ekmanas nurodo, kad šis rodiklis atskleidžia, kaip

hed Democracies since 1945, Cambridge, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press, 2004, p. 1–4.

³¹ Economist Intelligence Unit, p. 33.

³² Žr., pavyzdžiui, Diamond, Morlino, p. 20–31; Beetham D. et al., p. 20–23; Freedom House, *Nations in Transit: Methodology*; Coppedge, Gerring, p. 254–257; Altman, Anibal, p. 88–94; Economist Intelligence Unit, p. 3–8, 31–41.

³³ Žr., pavyzdžiui, Morlino L. „Legitimacy and the Quality of Democracy“, *International Social Science Journal* 60, 2009, p. 211–222.

³⁴ Lijphart A., *Patterns of Democracy, Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven: Yale University Press, 1999; Aarts K., Thomassen J., „Satisfaction with democracy: Do institutions matter?“, *Electoral Studies* 27 (1), 2008, p. 8.

³⁵ Diamond, Morlino, p. 22, 28.

demokratija veikia praktikoje, nors pažymi, kad jis yra gana jautrus instituciniams pokyčiams valstybėje³⁶. Lyginant „Eurobarometro“ apklausų rodiklius, buvo įvertinta paklaida³⁷.

Tyrimė pateikiami „Eurobarometro“ apklausos tų metų, kai atitinkama apklausa buvo atlikta – 2005, 2006 ir 2009 m. – duomenys.

3.4. Teisinė valstybė, viešumas ir atskaitomybė

Šioje analizės dalyje pateiksime Pasaulio banko pasaulio valdymo rodiklių (PVR, angl. *The Worldwide Governance Indicators*) teisinės valstybės (angl. *Rule of Law*) ir viešumo bei atskaitomybės (angl. *Voice and Accountability*) vertinimus.

L. Diamondas ir L. Morlino, Michelis Rosenfeldas teigia, kad teisinės valstybės principas padeda pamatus visiems kitiems demokratijos elementams³⁸. Teisinės valstybės rodiklis atspindi, kiek pasitikiama visuomenėje galiojančiomis taisyklėmis ir kiek joms paklūstama, ypač didelę reikšmę teikiant sutarčių įgyvendinimo, nuosavybės teisių, policijos ir teismų kokybei, nusikaltimų ir prievartos tikėtinumui. Teisinės valstybės ir demokratijos ryšys mokslinėje literatūroje yra nagrinėjamas įvairiais aspektais³⁹.

Viešumo ir atskaitomybės rodiklis apibendrina vertinimą, kiek valstybės piliečiai turi galimybių dalyvauti rinkdami valdžią, taip pat

³⁶ Linde J., Ekman J., „Satisfaction with Democracy: A Note on a frequently used Indicator in Comparative Politics“, *European Journal of Political Research* 42 (3), 2003, p. 391–408.

³⁷ žr. Eurobarometer, *Eurobarometer 71: Public Opinion in the European Union*. TNS Opinion & Social, 2009, p. 251.

³⁸ Diamond, Morlin, p. 23; Rosenfeld M., „The Rule of Law and the Legitimacy of Constitutional Democracy“, *Southern California Law Review* 74, 2001, p. 1307–1351.

³⁹ Žr., pavyzdžiui, Habermas J., „On the Internal Relation between the Rule of Law and Democracy“, *European Journal of Philosophy* 3, 1995, p. 12–20; Weingast B. R., „The Political Foundations of Democracy and the Rule of Law“, *American Political Science Review* 91 (2), 1997, p. 245–263.

saviraiškos laisvės, laisvės jungtis į asociacijas, žiniasklaidos laisvės lygį. Atskaitomybė yra dažnai nurodoma kaip svarbiausia sąvoka vertinant demokratijos kokybę⁴⁰.

Pasaulio valdymo rodikliai sudaromi naudojant įvairius subjektyvius valdymo vertinimus (angl. *perceptions*). Pasitelkiama daugelis šaltinių – verslo bendrovių ir namų ūkių tyrimai, verslo konsultantų, nevyriausybinių organizacijų (NVO) ir viešojo sektoriaus institucijų vertinimai⁴¹. Tyrimo autoriai Danielius Kaufmannas, Aartas Kraay ir Massimo Mastruzzi sąmoningai pasirinko valdymo rodiklių sudarymo būdą apibendrinti subjektyvias nuomones ir pagrindžia tai paskelbtoje analizės metodologijoje⁴². Valdymo rodiklio reikšmė nustatoma nuo -2,5 iki +2,5. Taip pat pateikiama standartinė paklaida, kurios dydis priklauso nuo duomenų šaltinių skaičiaus ir jų tikslumo⁴³. Statistinė paklaida sumažėja, kai lyginamos valstybių grupės⁴⁴.

Šioje analizėje pateikti 2005 ir 2009 m. pasaulio valdymo rodikliai. 2005 m. buvo pirmieji visi VRE valstybių narystės ES metai, o 2009 m. yra paskutiniai, kurių vertinimą yra pateikęs Pasaulio bankas. Pateikti 2005 ir 2009 m. duomenys atskleidžia indikatorių reikšmių dinamiką.

⁴⁰ Žr., pavyzdžiui, Diamond, Morlino, p. 25–26; Schmitter P. C., *The Quality of Democracy: The Ambiguous Virtues of Accountability. Paper presented to the ECPR Conference, Budapest, 2005*; Beetham D. et al., p. 23–30.

⁴¹ Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M., „The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues“, *Policy Research Working Paper* no 5430, The World Bank, Development Research Group, Macroeconomics and Growth Team, 2010. Tyrimo metodologija smulkiau aptariama Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M., „Worldwide Governance Indicators Project: Answering the Critics“, *World Bank Policy Research Working Paper* no 4149, 2007.

⁴² Kaufmann, Kraay, Mastruzzi, p. 18.

⁴³ Ten pat, p. 11.

⁴⁴ Kaufmann D., *Rethinking Governance: Empirical Lessons Challenge Orthodoxy*, Washington, DC: World Bank, 2003, p. 7.

3.5. Žiniasklaidos laisvė

Žiniasklaidos laisvė yra svarbi demokratijos gyvavimo sąlyga. Atstovaujamosios demokratijos esminis elementas yra laisvi ir teisingi rinkimai, o tokie rinkimai neįmanomi, jeigu ir valdančiųjų, ir opozicijos kandidatai neturi lygių galimybių pristatyti savo programos ir idėjų žiniasklaidoje, jei valdžios kritika žiniasklaidoje yra varžoma ir gniaužiama.

Tarp aštuonių R. Dahlio demokratijos kriterijų yra du, susiję su žiniasklaidos laisve, – tai saviraiškos laisvė ir galimybė gauti informaciją iš alternatyvių informacijos šaltinių. Žiniasklaidos laisvė siejama su tokiais demokratijos kokybės kriterijais kaip atskaitomybė, jautrumas, politinė konkurencija, pilietinės laisvės, skaidrumas⁴⁵.

Žiniasklaidos vaidmuo demokratinėje visuomenėje neapsiriboja vien jos vaidmeniu sudarant sąlygas laisviems ir teisingiems rinkimams. Žiniasklaida valdžios atstovus verčia atsiskaityti gyventojams. Žiniasklaidoje pateikiami svarbūs faktai, apibūdinantys padėtį ir išryškinantys problemas. Ji tarnauja kaip visuomenės forumas, kuriame iškeliama svarbūs klausimai, idėjos ir dėl jų diskutuojama.

Dažniausiai minimi ir mokslinėje analizėje naudojami JAV agentūros *Freedom House* ir tarptautinės NVO „Reporteriai be sienų“ spaudos laisvės indeksai (angl. vadinami atitinkamai *Freedom of the Press* ir *Press Freedom Index*).

Freedom House indeksas sudarytas įvertinus 23 metodologinius klausimus ir 109 rodiklius, kurie padalyti į tris kategorijas: teisinę aplinką, politinę aplinką ir ekonominę aplinką⁴⁶. Vertinimus atlieka ir indeksą nustato ekspertų grupė, pasitelkusi pačius įvairiausius prieinamus šaltinius. „Reporterių be sienų“ spaudos laisvės indeksas įvertina spaudos laisvės suvaržymus per vienerius prabėgusius me-

⁴⁵ Beetham D. et al., p. 22; Economist Intelligence Unit, p. 40; Diamond, Morlino, p. 24; Ringen S., „The Measurement of Democracy: Towards a New Paradigm“, *Society* 48 (1), 2011, p. 15.

⁴⁶ Freedom House, *Freedom of the Press 2011*, <<http://www.freedomhouse.org>>, 2011 10 01.

tus⁴⁷. Indekse, kurį sudaro 43 kriterijai, įvertinami išpuoliai prieš žurnalistus ir jų teisių suvaržymai, spaudos laisvės apribojimai (cenzūra, laikraščių tiražo konfiskavimas, patikrinimai, spaudimas), žiniasklaidos galimybė vykdyti nepriklausomus tyrimus ir laisvai kritikuoti, finansinis spaudimas ir galimybė skirti neproporcingas baudas, žiniasklaidos priemonių valstybinės monopolijos ir laisva informacijos sklaida internete.

Analizėje pateikti 2005 ir 2010 m. spaudos laisvės indeksai. 2005 m. buvo pirmieji visi VRE valstybių narystės ES metai, o 2010 m. yra paskutiniai, kurių vertinimą yra pateikę *Freedom House* ir „Reporteriai be sienų“. 2005 ir 2010 m. duomenys atskleidžia indikatorių reikšmių dinamiką.

Tyrimo tikslo aptarimas. Tyrimo tikslas nėra sukurti naują ar išmėginti jau aprašytą demokratijos kokybės modelį (juo labiau kad dėl pasiūlytų demokratijos kokybės modelių vis dar vyksta diskusijos). Taip pat nekeliamas tikslas pateikti apibendrintą atsakymą, kurios valstybių grupės demokratijos kokybė yra geresnė. Šiuo tyrimu siekiama kuklesnių tikslų – išanalizuoti, ar demokratijos kokybės rodikliai, kartu ir demokratijos padėtis valstybių grupėse, gali būti sulyginama, ar, priešingai – tarp valstybių grupių egzistuoja esminiai skirtumai.

Tyrimo modelyje esama kai kurių nenuoseklumų, kurie šiuo atveju negalėtų turėti esminės įtakos tyrimo rezultatams. Tyrime naudojami indikatorių rinkiniai yra skirtingos reikšmės ir svorio: tai ir apibendrinantis demokratijos indeksas, ir rodikliai, atspindintys vieną ganėtinai siaurą demokratijos aspektą – pavyzdžiui, spaudos laisvės vertinimas. Kai kurie pateikti demokratijos kokybės aspektai, pavyzdžiui, politinis dalyvavimas, įeina į apibendrinančių demokratijos indeksų sudėtį. Šioje analizėje pateikiami tik duomenys pradedant 2005 m., kurie buvo pirmieji visi VRE valstybių narystės ES metai, taigi visos analizuojamos valstybės buvo ES narės. Buvo stengiamasi

⁴⁷ Reporters without Borders, *Press Freedom Index*2010, <<http://en.rsf.org/>>, 2011 07 01.

pateikti skirtingų metų duomenis, kad būtų praplėstas analizės laukas ir įvertinta rodiklių dinamika. Tačiau pokyčių analizė nėra šio darbo tikslas, todėl duomenų pateikimo laike nenuoseklumai negalėtų būti laikomi darbo spraga. Kai kuriais atvejais pateikti visi turimi atitinkami duomenys – pavyzdžiui, tyrimų centro *Economist Intelligence Unit* demokratijos indekso analizė, kuri tebuvo atlikta 2006, 2008 ir 2010 m., arba gyventojų pasitenkinimo, kaip demokratija veikia jų valstybėje, tyrimai, kurie „Eurobarometro“ buvo atlikti tik 2005, 2006 ir 2009 m. Pasaulio banko Pasaulio valdymo rodiklių ir spaudos laisvės indekso atvejais pateikiami anksčiausi tyrimo tikslus atitinkantys (2005 m.) ir vėliausi prieinami duomenys.

Tačiau, kaip minėta, dėl šių nenuoseklumų atsiradusios spragos nėra esminės siekiant tyrimo tikslų.

4. Šiaurės Europos valstybių, Pietų Europos valstybių ir Vidurio ir Rytų Europos valstybių demokratijos kokybės rodiklių palyginimas

4.1. Demokratijos indeksas

1 lentelėje pateiktas tyrimų centro *Economist Intelligence Unit* Šiaurės Europos, Pietų Europos ir VRE valstybių grupių demokratijos indekso palyginimas. Pateikti 2006 ir 2008 m. bendri įvertinimai, o 2010 m. išskleistos ir bendro įvertinimo kategorijos. Šiaurės Europos valstybių visų kategorijų rodiklių vidurkiai 2010 m. yra geresni, nei Pietų Europos valstybių rodiklių vidurkiai, taigi ir bendras Šiaurės Europos valstybių įvertinimas, demokratijos indeksas, yra didesnis. Visos trys Šiaurės Europos valstybės 2006, 2008 ir 2010 m. atitiko visiškos demokratijos kriterijus, o viena Pietų Europos valstybė, Graikija, 2010 m. vertinimu, prarado 2008 m. turėtą visiškos demokratijos statusą, nes jos balų skaičius bendrame įvertinime tapo mažesnis nei 8.

Pietų Europos valstybių demokratijos indeksų vidurkis (bendras įvertinimas) 2006, 2008 ir 2010 m. yra didesnis nei VRE valstybių.

Pietų Europos valstybių 2010 m. vertinimas pagal demokratijos kategorijas taip pat yra geresnis, nei VRE valstybių vertinimas, išskyrus pirmąją kategoriją, rinkimų procesą ir pliuralizmą, kur rodiklių reikšmės sutampa. Ispanija ir Portugalija 2006, 2008 ir 2010 m. turėjo visiškos demokratijos statusą, o Graikija turėtą tokios demokratijos statusą 2010 m. prarado. Iš VRE valstybių visiškos demokratijos statusą 2010 m. turėjo tik viena valstybė – Čekija. 2010 m. Slovėnija prarado visiškos demokratijos statusą, turėtą 2008 m. (beje, šio statuso 2010 m. neteko taip pat Prancūzija ir Italija).

2010 m., lyginant su 2006 m., visų valstybių grupių demokratijos indeksų vidurkis smuko: Šiaurės Europos valstybės grupės 0,15 balo, o Pietų Europos valstybių ir Vidurio ir Rytų Europos valstybių – po 0,18 balo.

Pietų Europos valstybės, tyrimų centro *Economist Intelligence Unit* vertinimu, kur kas artimesnės VRE valstybėms, nei Šiaurės Europos valstybėms. Didžiausias skirtumas tarp Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių 2010 m. demokratijos kategorijų yra politinės kultūros kategorijoje, kurioje vienintelėje balų skirtumas viršija 1. Šioje kategorijoje vertinami aštuoni rodikiai, tarp jų visuomenės nuomonės apklausa, kuriose tirtas visuomenės požiūris į tvirtos rankos lyderio galimybę, taip pat ar visuomenė norėtų technokratinės vyriausybės, ar gaji nuomonė, kad bausmės nusikaltėliams yra esminis demokratijos bruožas ir kt. O skirtumas tarp Šiaurės ir Pietų Europos valstybių (juo labiau tarp Šiaurės ir VRE valstybių) 2 balus viršija dviejose kategorijose: vyriausybės funkcionavimo ir politinio dalyvavimo. Apibrėždamas vyriausybės funkcionavimo kriterijų tyrimų centras *Economist Intelligence Unit* vertina, kiek yra veiksminga parlamentinė įvairių gyvenimo sričių kontrolė, o politinis dalyvavimas apima dalyvavimą rinkimuose, gyventojų domėjimąsi politika ir jų sugebėjimą tikslingai pasirinkti jiems atstovaujančią politinę jėgą. Mažiausias skirtumas tarp visų trijų valstybių grupių 2010 m. buvo pilietinių laisvių kategorijoje.

Atskirų Šiaurės Europos valstybių rodikliai visais atvejais geresni, nei Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių, išskyrus rinkimų

1 lentelė. 2006, 2008 ir 2010 m. Economist Intelligence Unit demokratijos indeksas Šiaurės Europos, Pietų Europos ir Vidurio ir Rytų Europos valstybėse (skatė nuo 0 iki 10, didesnė indikatoriaus reikšmė rodo geresnį įvertinimą)

Valstybės	Bendras įvertinimas 2006 m.	Bendras įvertinimas 2008 m.	Bendras įvertinimas 2010 m.	I. Rinkimų procesas ir pluralizmas	II. Vyriai-sybės funkcionavimas	III. Politinis dalyvavimas	IV. Poli-tinė kultūra	V. Pilietinės laisvės
Danija	9,52	9,52	9,52	10,0	9,64	8,89	9,38	9,71
Suomija	9,25	9,25	9,19	10,0	9,64	7,22	9,38	9,71
Švedija	9,88	9,50	9,50	9,58	9,64	8,89	9,38	10,0
Pietų Europos valstybės								
Graikija	8,13	8,13	7,92	9,58	6,43	6,67	7,5	9,41
Ispanija	8,34	8,45	8,16	9,58	8,21	6,11	7,5	9,41
Portuga-lija	8,16	8,05	8,02	9,58	7,5	6,11	7,5	9,41
VRE valstybės								
Čekija	8,17	8,19	8,19	9,58	7,14	6,67	8,13	9,41
Estija	7,74	7,68	7,68	9,58	7,5	5,0	7,5	8,82
Lenkija	7,30	7,30	7,05	9,58	6,07	6,11	4,38	9,12
Latvija	7,37	7,23	7,05	9,58	5,36	5,56	5,63	9,12
Lietuva	7,43	7,36	7,24	9,58	5,71	5,56	6,25	9,12
Slovakija	7,40	7,33	7,35	9,58	7,5	5,56	5,0	9,12
Slovėnija	7,96	7,96	7,69	9,58	7,14	6,67	6,25	8,82
Vengrija	7,53	7,44	7,21	9,58	6,07	5,00	6,88	8,53

1 lentelės tęsinys

Valstybės	Bendras įvertinimas 2006 m.	Bendras įvertinimas 2008 m.	Bendras įvertinimas 2010 m.	I. Rinkimų procesas ir pluralizmas	II. Vyriausybės funkcionalumas	III. Politinis dalyvavimas	IV. Politinė kultūra	V. Pilietinės laisvės
Vidurkiai								
Visų valstybių	8,16	8,10	7,98	9,64	7,40	6,43	7,19	9,27
Šiaurės Europos valstybių	9,55	9,42	9,40	9,86	9,64	8,33	9,38	9,81
Pietų Europos valstybių	8,21	8,21	8,03	9,58	7,38	6,3	7,5	9,4
VRE valstybių	7,61	7,56	7,43	9,58	6,56	5,77	6,25	9,01

Šaltinis: Economist Intelligence Unit 2010.

proceso ir pliuralizmo vertinimą Švedijoje, kuris vertinamas vieno-
dai 12-oje trimis grupėms priklausančių valstybių (čia išsiskiria Dani-
ja ir Suomija, vertinamos aukščiausiu balu). Tačiau aiškios ribos tarp
atskirų Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių nėra. Ryškiausia
to iliustracija – Pietų Europos valstybė Graikija priskiriama demo-
kratinių su trūkumais valstybių kategorijai, o VRE valstybė Čekija
priskiriama pilnos demokratijos valstybių kategorijai.

4.2. Gyventojų dalyvavimas nacionaliniuose ir Europos Parlamento rinkimuose

2 lentelėje pateikti paskutinių nacionalinių rinkimų rinkėjų aktyvumo
duomenys, taip pat aktyvumas Europos Parlamento rinkimuose. Šiau-
rės Europos valstybių rinkėjai nacionalinių parlamentų rinkimuose
buvo aktyvūs: prie rinkimų urnų vidutiniškai atėjo 79,5 proc. rinkėjų.
Šiaurės Europos rinkėjai buvo vidutiniškai 11,0 procentinių punktų
aktyvesni nei Pietų Europos rinkėjai. Tarp Šiaurės Europos valstybių
mažiausias buvo Suomijos rinkėjų aktyvumas, kurį viršijo dvi Pietų
Europos valstybės – Graikija ir Ispanija. Šiaurės Europos valstybių
rinkėjai vidutiniškai buvo aktyvesni nei Pietų Europos valstybių rin-
kėjai ir rinkimuose į Europos Parlamentą.

Pietų Europos valstybių rinkėjai nacionaliniuose rinkimuose buvo
vidutiniškai 8,6 proc. punktų aktyvesni nei VRE valstybių rinkėjai
(verta atkreipti dėmesį, kad Lietuvos rinkėjų aktyvumas buvo pats
mažiausias iš visų analizuojamų valstybių ir siekė vos 48,6 proc.).
Vis dėlto net penkių VRE valstybių – Čekijos, Estijos, Latvijos, Slo-
vėnijos ir Vengrijos – rinkėjai nacionaliniuose rinkimuose buvo ak-
tyvesni, nei Portugalijos, kurioje rinkėjų aktyvumas buvo mažiausias
iš Pietų Europos valstybių.

Pietų Europos valstybių rinkėjai, vertinant rodiklių vidurki, ak-
tyvesni buvo ir Europos Parlamento rinkimuose. Aiškios ribos tarp
abiejų grupių atskirų valstybių rodiklių, kaip ir nacionalinių rinkimų
atveju, nebuvo. Slovakijoje rinkėjų aktyvumas rinkimuose į Euro-
pos Parlamentą buvo vos 19,6 proc., Lietuvoje – vos 21,0 proc. Kita

vertus, ypač aktyvūs pasirodė Latvijos rinkėjai, kurių Europos Parlamento rinkimuose dalyvavo daugiausia iš abiejų grupių valstybių.

2 lentelė. Šiaurės Europos, Pietų Europos ir Vidurio ir Rytų Europos valstybių gyventojų dalyvavimas nacionaliniuose ir 2009 m. Europos Parlamento rinkimuose (proc.)

Valstybė	Nacionaliniai rinkimai	Europos Parlamento rinkimai 2009 m.
Šiaurės Europos valstybės		
Danija	86,6	59,5
Suomija	67,3	40,5
Švedija	84,6	45,5
Pietų Europos valstybės		
Portugalija	58,9	36,8
Graikija	70,9	52,6
Ispanija	75,7	44,9
VRE valstybės		
Čekija	62,6	28,2
Estija	63,5	43,9
Latvija	64,7	53,6
Lenkija	53,8	24,5
Lietuva	48,6	21,0
Slovakija	58,8	19,6
Slovėnija	63,1	28,4
Vengrija	64,4	36,3
Vidurkiai		
Visų valstybių	66,0	38,2
Šiaurės Europos valstybių	79,5	48,5
Pietų Europos valstybių	68,5	44,8
VRE valstybių	59,9	31,9

Pastabos: 1. Graikijoje balsuoti rinkimuose formaliai yra privaloma, tačiau jokių priemonių prieš nedalyvavusius rinkėjus nesiimama, todėl Graikijos duomenys naudoti apskaičiuojant Pietų Europos valstybių vidurkį. 2. Vertinti paskutiniai rinkimai į nacionalinį parlamentą Danijoje ir Lenkijoje įvyko 2007 m., Ispanijoje, Lietuvoje ir Slovėnijoje 2008 m., Graikijoje 2009 m., Čekijoje, Latvijoje, Slovakijoje, Švedijoje ir Vengrijoje 2010 m., Estijoje, Portugalijoje ir Suomijoje 2011 m.

Šaltinis: European Election Database (2011)⁴⁸

⁴⁸ NSD, European Election Database, 2011, <www.nsd.uib.no/european_election_database/>, 2011 07 01.

Rinkėjų aktyvumas rinkimuose į Europos Parlamentą, lyginant su rinkimais į nacionalinį parlamentą, buvo gerokai mažesnis visose trijose valstybių grupėse – vidutiniškai net 27,7 procentinių punktų.

4.3. Gyventojų pasitenkinimas tuo, kaip demokratija veikia jų valstybėje

Vertinant gyventojų pasitenkinimą tuo, kaip demokratija veikia jų valstybėje, galima konstatuoti, kad Šiaurės Europos valstybių gyventojai demokratijos veikimu patenkinti kur kas labiau, nei Pietų Europos valstybių (3 lentelė). Skirtumas tikrai ryškus: 2009 m. jis siekė 31,3 procentinio punkto. Savo ruožtu Pietų Europos valstybėse pasitenkinimas demokratijos veikimu kur kas didesnis, nei VRE valstybėse. 2005 m. skirtumas tarp abiejų valstybių grupių buvo 16,4 procentinio punkto, 2006 m. 11 procentinių punktų, o 2009 m. 15 procentinių punktų. Pasitenkinimo demokratija savoje valstybėje skirtumas tarp Šiaurės Europos valstybių ir Pietų Europos valstybių yra kur kas didesnis, nei tarp Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių.

Skirtingose valstybių grupėse atskirų valstybių rodiklių reikšmės iš dalies sutampa. 2005 m. Čekijos rodiklio reikšmė viršijo Portugalijos rodiklio reikšmę. 2006 m. šešių VRE valstybių rodiklių reikšmės viršijo tais metais santykinai mažą Portugalijos rodiklio reikšmę. 2009 m. Portugalijos rodiklio reikšmę viršijo Čekija, o skirtumai nuo dar dviejų VRE valstybių neperžengė paklaidos ribų. Šiaurės Europos valstybių rodiklių reikšmės visais atvejais viršijo ir Pietų Europos valstybių, ir VRE valstybių rodiklių reikšmes.

3 lentelė. Gyventojų pasitenkinimas tuo, kaip demokratija veikia jų valstybėje (atsakymo variantai „labai patenkintas“ ir „gana patenkintas“, proc.) Šiaurės Europos, Pietų Europos ir Vidurio ir Rytų Europos valstybėse 2005, 2006 ir 2009 m. (proc.)

Valstybė	2005 m.	2006 m.	2009 m.
Šiaurės Europos valstybės			
Danija	92	93	91
Suomija	77	78	69
Švedija	71	74	81
Pietų Europos valstybės			
Graikija	53	55	49
Ispanija	67	71	58
Portugalija	41	30	40
VRE valstybės			
Čekija	48	58	48
Estija	44	43	41
Latvija	44	41	21
Lenkija	29	38	44
Lietuva	24	23	18
Slovakija	26	25	40
Slovėnija	56	54	37
Vengrija	27	46	23
Vidurkiai			
Visų valstybių	49,9	52,1	47,1
Šiaurės Europos	80,0	81,7	80,3
Pietų Europos	53,7	52,0	49,0
VRE	37,3	41,0	34,0

Šaltinis: Eurobarometer⁴⁹.

⁴⁹ Eurobarometer, *Standard Eurobarometer 65 / Spring 2006 – TNS Opinion & Social. Public Opinion in the European Union*, January 2007, p. 45–46; Eurobarometer, *Standard Eurobarometer 72 / Autumn 2009 – TNS Opinion & Social. Public Opinion in the European Union*, November 2009, p. 151.

4.4. Teisinė valstybė, viešumas ir atskaitomybė

Pasaulio banko PVR Teisinės valstybės ir Viešumo bei atskaitomybės vertinimai 2005 ir 2009 m. pateikti 4 lentelėje.

Lyginant Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių grupes, statistiškai patikimas buvo tik vienintelis vertinimas: teisinės valstybės 2005 m. rodiklis, didesnis Pietų Europos valstybių grupės. Teisinės valstybės 2009 m. rodiklio ir viešumo bei atskaitomybės 2005 ir 2009 m. rodiklių skirtumai yra statistiškai nepatikimi.

Aiškios ribos tarp atskirų Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių nėra vertinant visus keturis rodiklius. O vertinant Šiaurės Europos ir Pietų Europos valstybių grupių atskirų valstybių skirtumus jie neišryškėja tik vienu atveju: 2005 m. nėra patikimas Švedijos ir Portugalijos viešumo bei atskaitomybės rodiklio reikšmės skirtumas.

4.5. Žiniasklaidos laisvė

Lyginant Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių žiniasklaidos laisvės indeksų vidurkius (5 lentelė), VRE valstybių vidurkiai visais keturiais atvejais pasirodė didesni, negu Pietų Europos valstybių vidurkiai, tai yra VRE valstybėse, vertinant šiuos indeksus, žiniasklaidos padėtis pasirodė geresnė, nei Pietų Europos valstybėse. *Freedom House* vertinime VRE valstybių indeksų vidurkis rodė geresnę žiniasklaidos padėtį, bet skirtumas buvo nedidelis, o „Reporterių be sienų“ vertinimas atskleidė kur kas didesnę žiniasklaidos padėties skirtumą. Abiejose valstybių grupėse žiniasklaidos padėtis 2010 m., lyginant su 2005 m., suprastėjo. Indeksų pokyčiai panašūs: *Freedom House* indikatorius vidurkis abiejose valstybių grupėse suprastėjo nedaug, o „Reporterių be sienų“ pokytis buvo didelis. Ryškios ribos tarp abiejų valstybių grupių nebuvo. Pavyzdžiui, nors „Reporterių be sienų“ 2010 m. vertinime VRE valstybių indeksų vidurkis žiniasklaidos laisvės požiūriu buvo dukart geresnis nei Pietų Europos valsty-

4 lentelė. Teisinė valstybė, viešumas ir atskaitomybė – Pasaulio banko pasaulio valdymo rodiklių (angl. The Worldwide Governance Indicators) teisinės valstybės (angl. Rule of Law) ir viešumo bei atskaitomybės (angl. Voice and Accountability) vertinimas (skalė nuo –2,5 iki +2,5)

Valstybė	Teisinė valstybė 2005 m.	Standartinė paklaida	Teisinė valstybė 2009 m.	Standartinė paklaida	Viešumas ir atskaitomybė 2005 m.	Standartinė paklaida	Viešumas ir atskaitomybė 2009 m.	Standartinė paklaida
Danija	+1,89	0,16	+1,87	0,15	+1,78	0,19	+1,56	0,15
Suomija	+1,89	0,16	+1,94	0,15	+1,72	0,19	+1,53	0,15
Švedija	+1,73	0,16	+1,94	0,15	+1,58	0,18	+1,56	0,15
Pietų Europos valstybės								
Graikija	+0,77	0,16	+0,64	0,15	+1,09	0,19	+0,88	0,15
Ispanija	+1,07	0,16	+1,13	0,15	+1,11	0,19	+1,19	0,15
Portugalija	+1,15	0,16	+1,04	0,15	+1,43	0,19	+1,21	0,15
VRE valstybės								
Čekija	+0,87	0,15	+0,96	0,14	+0,92	0,17	+1,06	0,13
Estija	+0,93	0,14	+1,13	0,14	+1,01	0,17	+1,11	0,14
Lenkija	+0,61	0,14	+0,83	0,13	+0,77	0,17	+0,79	0,13
Latvija	+0,47	0,15	+0,68	0,13	+0,96	0,17	+1,03	0,13
Lietuva	+0,62	0,15	+0,72	0,14	+0,91	0,17	+0,88	0,13
Slovakija	+0,56	0,14	+0,65	0,14	+0,92	0,17	+0,87	0,13
Slovėnija	+0,87	0,15	+1,11	0,14	+1,07	0,17	+0,99	0,13
Vengrija	+0,84	0,14	+0,82	0,13	+1,16	0,17	+1,01	0,13
Visų valstybių	+1,02	0,13	+1,1	0,13	+1,17	0,13	+1,01	0,13

4 lentelės tęsinys

Valstybė	Teisinė valstybė 2005 m.	Stan-dartinė paklaida	Teisinė valstybė 2009 m.	Stan-dartinė paklaida	Viešumas ir atskaitomybė 2005 m.	Stan-dartinė paklaida	Viešumas ir atskaitomybė 2009 m.	Stan-dartinė paklaida
Šiaurės Europos valstybių	+1,84	0,13	+1,92	0,13	+1,69	0,13	+1,55	0,13
Pietų Europos valstybių	+1,0	0,13	+0,94	0,13	+1,21	0,13	+1,1	0,13
VRE valstybių	+0,72	0,13	+0,86	0,13	+0,97	0,13	+0,97	0,13

bių, vis dėlto žiniasklaidos laisvė Pietų Europos valstybėse Ispanijoje ir Portugalijoje vertinta palankiau nei Slovėnijoje.

Freedom House ir „Reporterių be sienų“ vertinimai atskleidė ryškų Šiaurės Europos valstybių ir Pietų Europos valstybių žiniasklaidos laisvės indeksų skirtumą. Pavyzdžiui, „Reporterių be sienų“ vertinime 2010 m. Šiaurės Europos valstybių indekso vidurkis yra 0,83, o Pietų Europos valstybių – 14,54. Skirtumai yra ryškūs ir vertinant kitus tris lentelėje pateiktus 2005 ir 2010 m. indeksus. Atskirų valstybių, priklausančių dviem grupėms, indeksai nesutampa, tai yra net prasčiausią įvertinimą gavusios Šiaurės Europos valstybės spaudos laisvės įvertinimas visais atvejais yra geresnis, nei geriausias spaudos laisvės požiūriu Pietų Europos valstybės. Šiaurės Europos valstybių rodikliai, lyginant 2005 ir 2010 m., svyravo nedaug, o Pietų Europos valstybių jie smuko ir liudijo prastesnę žiniasklaidos laisvės padėtį. Labiau suprastėjo „Reporterių be sienų“ Pietų Europos valstybių spaudos laisvės indeksai.

Freedom House reitinge visų analizuojamų valstybių žiniasklaida įvertinta kaip „laisva“. Beje, trijų ES valstybių, Italijos, Bulgarijos ir Rumunijos, žiniasklaida 2010 m. *Freedom House* reitinge įvertinta kaip „iš dalies laisva“.

Verta pažymėti, kad nors *Freedom House* vertinime Šiaurės Europos valstybių ir VRE valstybių indeksų vidurkiai nesutapo ir liudijo laisvesnę Šiaurės Europos valstybių žiniasklaidą, VRE valstybių „Reporterių be sienų“ indeksai kai kada pasirodė aukštesni ir liudijo didesnę žiniasklaidos laisvę, nei Šiaurės Europos valstybių. 2005 m. Čekijos, Estijos, Latvijos, Slovakijos, Slovėnijos indeksai rodė didesnę žiniasklaidos laisvę nei Švedijoje, o 2010 m., nors daugelio VRE valstybių indeksai smuko, vis dėlto Čekijos rodiklis buvo aukštesnis nei Danijos, o Lietuvos ir Danijos vertinimai sutapo.

5 lentelė. *Spaudos laisvės indeksai Šiaurės Europos, Pietų Europos ir Vidurio ir Rytų Europos valstybėse (mažesnis balų skaičius reiškia didesnę žiniasklaidos laisvę)*

Valstybė	<i>Freedom House</i> 2005 m.	<i>Freedom House</i> 2010 m.	„Reporteriai be sienų“ 2005 m.	„Reporteriai be sienų“ 2010 m.
Šiaurės Europos valstybės				
Danija	10	11	0,5	2,5
Suomija	9	10	0,5	0,0
Švedija	9	10	2,0	0,0
Pietų Europos valstybės				
Graikija	28	29	4,0	19,0
Ispanija	22	24	8,33	12,25
Portugalija	14	16	4,83	12,36
VRE valstybės				
Čekija	22	18	1,0	7,5
Estija	17	17	1,5	2,0
Latvija	17	26	1,0	8,5
Lenkija	20	24	12,5	8,88
Lietuva	18	21	4,5	2,5
Slovakija	21	23	0,75	11,5
Slovėnija	19	25	1,0	13,44
Vengrija	21	23	2,0	7,5
Vidurkiai				
Visų valstybių	17,6	19,8	3,17	7,71
Šiaurės Europos valstybių	9,3	10,3	1,0	0,83
Pietų Europos	21,3	23,0	5,72	14,54
VRE	19,4	22,1	3,03	7,3

Išvados

Apžvelgti ir palyginti trijų valstybių grupių, Šiaurės Europos, Pietų Europos ir VRE valstybių, rodikliai, naudojami demokratijos kokybei vertinti. Lyginant Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių grupes, iš 21 rodiklio 13-os kokybiškesnės demokratijos kriterijus labiau atitiko Pietų Europos valstybių grupė, 4-ių VRE valstybių grupė, o 4-ių jie buvo apylygiai. Lyginant Šiaurės Europos valstybių ir Pietų

Europos valstybių grupės, visi 21 Šiaurės Europos valstybių rodiklių vidurkiai viršijo Pietų Europos valstybių vidurkius. Tai liudijo aukštesnę demokratijos kokybę Šiaurės Europos valstybėse. Analizei naudoti rodikliai yra skirtingo pobūdžio, skiriasi jų reikšmė ir nustatymo metodika, todėl šie apibendrinantys skaičiai yra tik orientaciniai.

Tyrimo metu analizuojant rodiklius išryškėjo keletas tendencijų.

Pirma, beveik visais atvejais tarp Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių nėra griežtos ribos, jei analizuojami atskirų valstybių rodikliai: atskirų Pietų Europos valstybių ir VRE valstybių rodiklių reikšmės dažnai iš dalies sutapo ir kokybiškesnės demokratijos kriterijus atitinkančių VRE atskirų valstybių rodikliai viršijo mažiausius atskirų Pietų Europos valstybių grupės rodiklius. Tačiau Šiaurės Europos valstybių ir Pietų Europos valstybių grupių rodikliai, atitinkantys kokybiškesnės demokratijos kriterijus, gerokai skiriasi ir liudija kokybiškesnę demokratiją Šiaurės Europos valstybėse. Taigi demokratijos kokybės skirtumai ES senbuvų grupės viduje yra didesni, nei VRE valstybių ir Pietų Europos valstybių skirtumai.

Antra, daugelis demokratijos kokybės rodiklių Pietų Europos valstybėse ir VRE valstybėse bėgant laikui smunka, o Šiaurės valstybių rodikliai yra stabilūs arba smunka mažiau.

Trečia, iš tirtų kriterijų išsiskyrė žiniasklaidos laisvė: pagal šį kriterijų VRE valstybės labiau atitinka kokybiškos demokratijos požymius, nei Pietų Europos valstybės.

Ketvirta, Šiaurės Europos ir Pietų Europos valstybių rodiklių vidurkių, atitinkančių kokybiškesnės demokratijos požymius, skirtumai daugeliu atvejų buvo gerokai didesni, nei Pietų Europos ir VRE valstybių skirtumai. Pavyzdžiui, 2009 m. Šiaurės Europos valstybėse gyventojų patenkintų demokratijos veikimu savo valstybėje, buvo 80,3 proc., Pietų Europos valstybėse – 49,0 proc., VRE valstybėse – 34,0 proc. (3 lentelė).

2010 m. birželio 11 d. Europos Komisijos prezidentas José Manuelis Durão Barroso pasitarime su profesinių sąjungų atstovais įspėjo,

kad jei Pietų Europos valstybės Graikija, Ispanija ir Portugalija neišsiims griežtų taupymo priemonių, jų demokratinė santvarka gali sužlugti⁵⁰. Šio pareiškimo galbūt neverta pernelyg sureikšminti, bet vis dėlto dera atkreipti dėmesį į žodžius, pasakytus tokio aukšto Europos Komisijos pareigūno, juo labiau kad J. Barroso 2002–2004 m. ėjo Portugalijos ministro pirmininko pareigas. Pernelyg anksti būtų kalbėti, kad demokratijos rodiklių kritimas ir garsus išpėjimas iš aukšto pareigūno lūpų galėtų reikšti, jog Pietų Europos valstybės jau nebeatitinka Juano J. Linzo ir Alfredo Stepano konsoliduotos demokratijos kriterijaus (konsoliduota demokratija valstybėje laikoma tada, kai demokratinės taisyklės tampa „vienintelės įmanomos žaidimo taisyklės mieste“)⁵¹. Tačiau yra akivaizdu, kad demokratinė santvarka Pietų Europos valstybėse nėra tokia stabili kaip, pavyzdžiui, Šiaurės Europos valstybėse. Svarstant, kodėl Pietų Europos valstybėse demokratinė santvarka nėra pakankamai stabili ir susiduria su tam tikromis problemomis, neišvengiamai tenka prisiminti šių valstybių istorinę patirtį – jų istorijoje būta karinių perversmų, o demokratijos keliu šios valstybės pradėjo žengti palyginti vėlai, praėjusio amžiaus aštuntą dešimtmetį. Tai išskiria šias valstybes iš daugelio kitų ES senbuvų. Savo ruožtu, kalbant apie VRE valstybes, tai yra dar vienas argumentas, liudijantis, kad istorinė patirtis visiškai neišsitrina net per ilgus dešimtmečius, o demokratijos įsitvirtinimas, net ir vieną kartą valstybei tvirtai apsisprendus žengti demokratijos keliu, yra sudėtingas, nevienareikšmis, ilgas procesas.

Įvertinus tyrimo rezultatus galima teigti, kad demokratijos padėtis VRE valstybėse ir ES senbuvėse gali būti sulyginama ir nėra pagrindo kalbėti apie skirtingą civilizacinę, kultūrinę šių dviejų valstybių grupių prigimtį. Spartūs pokyčiai, kurie vyko buvusiose komunistinio

⁵⁰ EUobserver.com, *Union Chief, Barroso fear Europe 'returning to 1930s'*, 14 June 2010, <<http://euobserver.com>>, 2011 07 01; MailOnline, *Nightmare Vision for Europe as EU Chief warns 'Democracy could disappear' in Greece, Spain and Portugal*, 15 June 2010, <www.dailymail.co.uk>, 20110701.

⁵¹ Linz, Stepan, p. 5, 6.

bloko valstybėse žlugus komunizmui ir kurie buvo laikomi svarbiausiu pokomunizmo požymiu, praėjus apie dvidešimt metų jau baigėsi, ir įvairios valstybės jau senokai pasirinko skirtingus raidos būdus. Komunistinė praeitis nėra fatališkas pasmerkimo ženklas, nors lieka vienas iš valstybės raidą lemiančių veiksnių. Praėjus dvidešimt metų daug kas priklauso nuo pačiose valstybėse priimamų sprendimų. Demokratijos kriterijai, taikomi brandžios demokratijos Vakarų valstybėms, turi būti be išlygų pritaikyti ir VRE valstybėms, kurioms tenka atsakomybė už priimamus sprendimus įtvirtinant demokratiją.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Aarts K., Thomassen J., „Satisfaction with Democracy: Do Institutions Matter?“, *Electoral Studies* 27 (1), 2008, p. 5–18.

Altman D., Aníbal P. L., „Assessing the Quality of Democracy: Freedom, Competitiveness and Participation in Eighteen Latin American Countries“, *Democratization* 9 (2), 2002, p. 85–100.

Antoszewski A., *Partie i systemy partyjne panstw Unii Europejskiej na przelomie wieków*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Torun, 2008.

Beetham D. et al., *Assessing the Quality of Democracy: A Practical Guide*, International IDEA, 2008.

Beetham D., „Liberal Democracy and the Limits of Democratization“, *Political Studies* special issue 40, 1992, p. 40–53.

Brusis M., „Evidence of Convergence? The Western Balkan Countries in Democracy and Governance Assessments“, *Southeast European and Black Sea Studies* 8 (4), 2008, p. 379–397.

Canache D., Mondak J. J., Seligson M. A., „Meaning and Measurement in Cross-National Research on Satisfaction with Democracy“, *Public Opinion Quarterly* 65, p. 506–528.

Coppedge M., Gerring J., „Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach“, *Perspectives on Politics* 9 (2), 2011, p. 247–267.

Dahl R. A., *Polyarchy, Participation and Opposition*, New Haven and London: Yale University Press, 1971.

Danjoux O., *L'état, C'est pas moi. Reframing Citizenship(s) in the Baltic Republics*, Lund: Department of Political Science, Lund University, 2002.

Diamond L., Morlino L., „The Quality of Democracy. An Overview“, *Journal of Democracy* 4, 2004, p. 20–31.

Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2010: Democracy in Retreat*. A report from the Economist Intelligence Unit, 2010.

Ekiert G., Foa R., „Civil Society Weakness in Post-Communist Europe: A Preliminary Assessment“, *Carlo Alberto Notebooks* 198, 2011.

EUobserver.com, *Union Chief, Barroso fear Europe 'returning to 1930s'*. 14 June 2010, <<http://euobserver.com>>, 2011 07 01.

Eurobarometer 71: Public Opinion in the European Union. TNS Opinion & Social, 2009.

Eurobarometer, *Standard Eurobarometer 65 / Spring 2006 – TNS Opinion & Social*. Public Opinion in the European Union, January 2007.

Eurobarometer, *Standard Eurobarometer 72 / Autumn 2009 – TNS Opinion & Social*. Public Opinion in the European Union, November 2009.

Franklin M. N., *Voter turnout and the Dynamics of Electoral Competition in established Democracies since 1945*, Cambridge, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press, 2004, p. 1–4.

Freedom House, *Freedom of the Press* 2011, <<http://www.freedomhouse.org>>, 2011 10 01.

Freedom House, *Nations in Transit: Methodology* 2011, <<http://www.freedomhouse.org>>, 2011 10 01.

Habermas J., „On the Internal Relation between the Rule of Law and Democracy“, *European Journal of Philosophy* 3, 1995, p. 12–20.

Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M., „The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues“, *Policy Research Working Paper* no 5430, The World Bank, Development Research Group, Macroeconomics and Growth Team, 2010.

Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M., „Worldwide Governance Indicators Project: Answering the Critics“, *World Bank Policy Research Working Paper* no 4149, 2007.

Kaufmann D., *Rethinking Governance: Empirical Lessons Challenge Orthodoxy*, Washington, DC: World Bank, 2003.

Kubát M., „The Party System in Central Europe after 20 Years (Standard or Exceptional?)“, *Politics in Central Europe* 6 (1), 2010, p. 124–132.

Lane J. E., Ersson S. O., *Politics and Society in Western Europe*, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 1999.

Lijphart A., „Constitutional Choices for New Democracies“, *Journal of Democracy* 2 (1), 1991, p. 72–84.

Lijphart A., *Patterns of Democracy, Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven: Yale University Press, 1999.

Linde J., Ekman J., „Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics“, *European Journal of Political Research* 42 (3), 2003, p. 391–408.

Linz J. J., Stepan A., *Problems of Democratic Transition and Consolidation – Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 1996 b.

Linz J. J., Stepan A., „Toward Consolidated Democracies“, *Journal of Democracy* 7 (2), 1996 a, p. 14–33.

Magone J. M., *The Politics of Southern Europe: Integration into the European Union*, Westport: Praeger Publishers, 2003.

MailOnline, *Nightmare Vision for Europe as EU Chief warns ‘Democracy could disappear’ in Greece, Spain and Portugal*. 15 June 2010, <www.dailymail.co.uk>, 2011 07 01.

Morlino L., „Legitimacy and the Quality of Democracy“, *International Social Science Journal* 60, 2009, p. 211–222.

NSD, European Election Database, 2011, <www.nsd.uib.no/european_election_database/>, 2011 07 01.

Reporters without Borders, *Press Freedom Index* 2010, <<http://en.rsrf.org/>>, 2011 07 01.

Reporters without Borders, *Press Freedom Index* 2010, <<http://en.rsrf.org/>>, 2011 07 01.

Ringen S., „The Measurement of Democracy: Towards a New Paradigm“, *Society* 48 (1), 2011, p. 12–16.

Rosenfeld M., „The Rule of Law and the Legitimacy of Constitutional Democracy“, *Southern California Law Review* 74, 2001, p. 1307–1351.

Samoškaitė E., *Švedų profesorius: galbūt laikas nustoti dėl esamų problemų kaltinti sovietmetį*. 2010, <www.DELFI.lt>, 2011 01 15.

Saulauskas M. P., *Revolution 1989: Farewell to Modernity? An Outline of Lithuanian Experience*. 1997, <<http://www.infovi.vu.lt/mps/REV1989.htm>>, 2007 12 12.

Schmitter P. C., *The Quality of Democracy: The Ambiguous Virtues of Accountability*. Paper presented to the ECPR Conference, Budapest.

Schopflin G., „Postcommunism: the Problems of Democratic Construction“, *Daedalus* 123 (3), 1994, p. 128–130.

Słomczyński K. M., Wesołowski W., „Policy Preferences among National Elites Regarding Allocation of Tax-Revenues: Are Pro-EU Attitudes More Pronounced in Older Democracies?“, *Perspectives on European Politics and Society* 11 (4), 2010, p. 376–389.

Transparency International, *Corruption Perceptions Index* 2010, <<http://www.transparency.org>>, 2011 09 01.

Tremblay A., „Assessing the Quality of Democracy“, *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique* 40 (4), 2007, p. 1049–1050.

Vanhnen T., „A New Dataset Compared with Alternative Measurement of Democracy“, Lauth H. J., Pickel G., Welzel C. (eds.), *Demokratiemessung. Konzepte*

und Befunde im internationalen Vergleich, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000, p. 184–206.

Weingast B. R., „The Political Foundations of Democracy and the Rule of Law“, *American Political Science Review* 91 (2), 1997, p. 245–263.

Woolfson Ch., „‘Hard times’ in Lithuania: Crisis and ‘discourses of discontent’ in post-communist society“, *Ethnography* 11 (4), 2010, p. 487–514.

SUMMARY

POST-COMMUNISM AFTER 20 YEARS: THE COMPARISON OF DEMOCRACY INDICATORS OF NORDIC COUNTRIES, SOUTHERN EUROPE AND CENTRAL AND EASTERN EUROPE

It is a common perception that 20 years after fall of communism, the countries of Central and Eastern Europe (CCEE), even though they have joined the EU, belong to the group of the post-communist countries. Post-communism is defined as the period of transition to democracy in the former communist countries after the fall of communism. This period is characterized by a significant difference in the quality of democracy between the country in transition and mature Western democracies. Yet is it correct to assert that 20 years after fall of communism the communist past constitutes the most important factor determining the status of democracy of the CCEE, which have already joined the EU? Is it correct to assert that the CCEE are still in transition?

On the other hand, 20 years is quite a long time. One can ask, is it justified to call “transition” a period, which lasts so long? If the significant differences in the quality of democracy between the CCEE, the former communist countries, and the mature Western democracies persist, it would be reasonable to assert that in the CCEE democracy of a distinctive nature has been emerged. This means that there are significant differences in civilization and culture that prevail between the CCEE and mature Western democracies. When analyzing the CCEE, known Western political and economic development models could not be fully applied.

This article analyses whether a clear distinction in the quality of democracy between the CCEE, which are new member states of the EU, and the old member states, could still be made. The starting point of the research has been the acceptance that the group of old member states of the EU is not homogeneous with respect to the quality of democracy. The analysis has been conducted by comparison of the democracy indicators of the CCEE (Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia,

Lithuania, Poland, Slovakia, Slovenia), the countries of Southern Europe (Greece, Portugal, Spain) and the Nordic countries (Denmark, Finland, Sweden). The countries of Southern Europe and the Nordic countries are the old members of the EU.

The comparison has been made in five different areas, using five sets of indicators, which are usually related to the quality of democracy: (1) the Economist Intelligence Unit's Index of Democracy, (2) voter turnout in national and EU parliamentary elections, (3) citizen satisfaction with the way democracy works, (4) the Worldwide Governance Indicators (Voice and Accountability, Rule of Law), (5) freedom of the press.

The research has revealed that scores of democracy indicators of the CCEE and the countries of Southern Europe do not differ significantly. In some cases, the scores of the group of the CCEE correspond to the better quality of democracy. The scores of the democracy indicators of individual countries of the two groups overlap in most cases. However, the analysis has exhibited a considerable difference in the scores of democracy indicators between the countries of Southern Europe and Nordic countries, although the countries of these two groups belong to the group of the old member states of the EU. Thus, the difference in the scores of democracy indicators inside the group of the old member states of the EU is bigger than the difference between the CCEE and the countries of Southern Europe.

The research has found that a clear distinction in the quality of democracy between the CCEE, which are the new member states of the EU, and the old member states, does not exist. With regard to the quality of democracy, there is no reason to distinguish the CCEE as a separate group with a different civilizational and cultural nature, because the scores of the democracy indicators of the CCEE and some old member states of the EU overlap. The fast transition of the period, which is called "post-communism", has ended, and separate states have different systems of government. The communist past is still an important factor, but only as one among many other factors, which impact on the development of the countries. The communist past is not a fatalistic imprint. Twenty years after fall of communism, the responsibility falls on the decision-making institutions of the countries. The criteria of democracy, which are applied to the countries of mature Western democracies, have to be applied to the CCEE without any exceptions.